

Branduolinės energetikos diskursai Lietuvos žiniasklaidoje ir viešojoje nuomonėje: nuostatų takoskyros ir „kalbančiųjų klasės“ formavimasis rizikos visuomenėje

RASA BALOČKAITĖ

Vytauto Didžiojo universitetas, Socialinės ir politinės teorijos katedra, Gedimino g. 44, LT-44240, Kaunas
El. paštas: Rasa15@gmail.com

LEONARDAS RINKEVIČIUS

Kauno technologijos universitetas, Sociologijos katedra, K. Donelaičio g. 20-514, LT-44239, Kaunas
El. paštas: leonardas.rinkevicius@ktu.lt.

Straipsnyje, kuris remiasi autorių Lietuvos dienraščių turinio analizės ir visuomenės nuomonės apklausos, atliktos 2008 ir 2009 m., rezultatais, nagrinėjamas Lietuvos branduolinės energetikos viešasis diskursas. Šie tyrimai yra mokslinio projekto RINOVA* dalis. Socialinio konstruktyvizmo ir darbotvarkės formavimo žiniasklaidoje samprata pagrįsti teoriniai principai autorių originaliai buvo papildyti „kalbančiosios klasės“ bei kitomis koncepcijomis, kurios pasitelkiamos interpretuojant teorines bei empirines išvalgas, išplaukiančias iš 400 nagrinėtų žiniasklaidos straipsnių. Ši „kalbančioji klasė“ įgyja ypatingą galią visuomenėje – ji tampa ne tik „kalbančiąja“ bet ir „veikiančiąja“, pasiglemždama ne tik neregėto masto valstybinius išteklius, bet ir savindamasi valstybės bei pilietinės visuomenės sprendimų priėmimo galią (LEO LT pavyzdys). Žiniasklaida, kaip rodo atlikto tyrimo rezultatai, greta pasyvios reiškinų atspindėtojos ir liudytojos neretai tampa šių oligarchinių tendencijų rėmėja, „nematanti“ valstybės ir piliečių atstumties ir veikiausiai besirūpinanti santykiais su įtakingomis verslo grupuotėmis bei su tuo susijusiomis pajamomis iš reklamos. Tuo tarpu reprezentatyvi visuomenės apklausa atspindi aiškius piliečių lūkesčius, susijusius su referendumo būtinybe dėl naujos branduolinės jėgainės statybos Lietuvoje, taip pat nuosaikų pasitikėjimą mokslo ir technologijos institucijomis sprendžiant branduolinės saugos klausimus. Žiniasklaidos turinio analizė rodo, kad mokslininkų bei ekspertų, kaip ir pilietinės visuomenės, nuomonė joje mažai atsispindi. Branduolinė energetika, tapusi sovietinės nedemokratiškos santvarkos griūties viena iš priežasčių (Baločkaitė, Rinkevičius 2008), įkūnija nesvarstančio, nepilietiško, nedemokratiško valdymo atspindžius šiandieninėje Lietuvoje. Visuomenė nebegali „pabėgti“ ne tik nuo technogeninių grėsmių (šiuo atveju – branduolinių), bet ir nuo naujai besiformuojančios kalbančiosios bei veikiančiosios klasės oligarchinio viešosios sferos kolonizavimo.

Raktažodžiai: branduolinė energetika, Ignalinos atominė jėgainė, viešasis diskursas, visuomenės nuomonė, rizikos visuomenė, dalyvavimu grįstas valdymas, „kalbančioji klasė“, oligarchija, demokratija

* Projektą RINOVA („Rizikos suvokimas, viešoji komunikacija ir inovatyvus valdymas žinių visuomenėje“) 2007–2009 m. finansavo Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondas (sutarties Nr. C-10/2007–C-10/2009), koordinavo Kauno technologijos universiteto Sociologijos katedra, partneriai – VDU, STI ir Danijos Aalborgo universitetas.

ĮVADAS

Anot autoritetingo vokiečių sociologo U. Becko (1992), šiuolaikinė visuomenė yra rizikos visuomenė, ir tai būdinga ne tik pirmaujančioms industrinėms demokratiškoms visuomenėms (Beck 1999; 2007). Branduolinė energetika, viena iš naujų, žmogaus sukurtų, technogeninių rizikos formų, tampa ir vienu esminių politinės darbotvarkės (kartu ir tapatybės) klausimų, prie kurio nuolat grįžtama sprendžiant politinės tapatybės bei esminio politinio apsisprendimo klausimus.

Kaip ir kas šiandien Lietuvoje kalbama apie branduolinę energetiką? Kokia yra diskurso tvarka, kokie kalbėtojai, kokie tabu ir kokios temos? Ir svarbiausia – kokios ideologijos gimsta šiose reikšmių struktūrose ir kokie galios santykiai už viso to slypi?

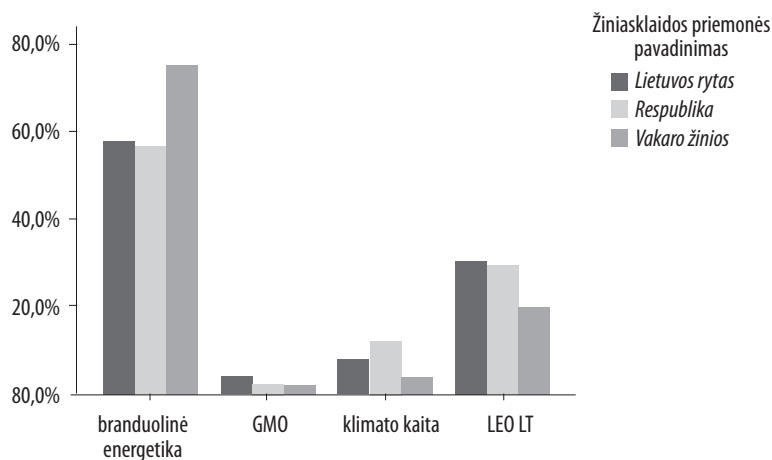
Agenda setting (darbotvarkės formavimo) teorijos pradininkų Maxwell McCombs and Donald Shaw (1972) teigimu, žiniasklaida negali nurodyti žmonėms, ką galvoti, tačiau gali nurodyti, apie ką galvoti. Parinkdama, klasifikuodama, kategorizuodama temas, priskirdama jas vienai ar kitai rubrikai žiniasklaida dalyvauja tikrovės socialinio konstravimo procese ir pasufleruoja temas, apie kurias bus kalbama. Galia kalbėti – tai galia įvardyti, paženklinėti tikrovę, surūšiuoti reiškinius, daiktus ir temas. Straipsnyje aptariama, kaip ir kas kalbama apie branduolinę riziką ir kaip galvojama, formuluojamos atitinkamos išvados bei sociologiškai diagnozuojama savita rizikos visuomenės forma Lietuvoje.

BRANDUOLINĖS ENERGETIKOS DISKURSAS LIETUVOS ŽINIASKLAIDOJE: KALBĖTOJAI IR KONTEKSTAI

2008 m. balandžio–liepos mėnesiais buvo atliktas pagrindinių Lietuvos nacionalinių dienraščių teminis monitoringas, skirtas branduolinės energetikos, klimato kaitos ir genetiškai modifikuotų organizmų diskursui nagrinėti. Monitoringo duomenis surinko tarptautinė žiniasklaidos stebėsenos kompanija „Cision Lietuva“. Tiriamaoju laikotarpiu buvo tirti trys skaitomiausi Lietuvos dienraščiai: *Lietuvos rytas*, *Respublika* ir *Vakaro žinios*. Šiuose dienraščiuose buvo užfiksuotas 401 pranešimas, kuriame buvo rašoma arba bent jau paminėta viena iš trijų RINOVOS projekte tirtų rizikos sričių. Pranešimų daugumą sudarė tekstai apie atominę energiją (233 pranešimai), daugiau nei ketvirtadalyje buvo minimas atskirai išskirtas LEO LT projektas (110 pranešimų), o kiek mažiau nei aštuntadalį visų pranešimų sudarė klimato kaita ir genetiškai modifikuoti organizmai (atitinkamai 37 ir 10 pranešimų). Daugiau nei pusė atrinktos imties pranešimų buvo paskelbti *Respublikos* dienraštyje (205 pranešimai), kas trečias pranešimas viena iš rizikos temų – *Lietuvos ryte* (129 pranešimai) ir septintadalis pranešimų – *Vakaro žinių* laikraštyje (56 pranešimai). Pranešimų pasiskirstymas pagal tirtas rizikos sritis ir dienraščius pateikiamas 1 paveiksle.

Tirtuose skaitomiausiuose dienraščiuose *Lietuvos rytas*, *Respublika*, *Vakaro žinios* iš viso buvo rasta 211 tekstų, kuriuose kalbama apie branduolinę energetiką. Daugiausia dėmesio branduolinės energetikos tematikai skiriama *Respublikoje* (48 % tekstų), toliau eina *Lietuvos rytas* (34 %) ir *Vakaro žinios* (18 %). Pagal raktažodžius buvo atrinkta 400 straipsnių, kuriuose vienu ar kitu aspektu minima branduolinė energetika.

Kiekybinė turinio analizė leidžia atskleisti tam tikras vyraujančio diskurso charakteristikas: kaip dažnai minima branduolinės energetikos tema, kokiame kontekste, kokiais informacijos šaltiniais remiamasi, ar tema yra pagrindinė, ar atsitiktinai paminėta ir kt. Maždaug pusę tyrimo metu atrinktų tekstų (50,2 %) sudarė straipsniai, kuriuose branduolinė energetika

1 pav. PRANEŠIMŲ APIE BRANDUOLINĘ ENERGETIKĄ BEI KITAS RIZIKOS TEMAS PASISKIRSTYMAS DIENRAŠČIUOSE (RINOVA, 2008)

yra pagrindinė tema. Panašios proporcijos išlaikomos ir atskiruose leidiniuose: *Lietuvos ryte* branduolinė energetika kaip pagrindinė tema yra 47 % straipsnių, *Respublikoje* – 50 % bei *Vakaro žiniuose* – 58 %.

Branduolinės energetikos tema Lietuvos žiniasklaidoje pateikiama kaip svari, reikšminga tema: net 8 % visų straipsnių skelbiami pirmame puslapyje, daugiau nei pusė visų straipsnių (52 %) – 1–6 puslapiuose, tuo tarpu pirmuosiuose 10 p. – 74,4 %.

Į minėtas publikacijas aktualu pažvelgti ir kitu aspektu – kokiais informacijos šaltiniais remiamasi minėtuose straipsniuose? Kas Lietuvoje yra šie autoritetingi kalbėtojai, kurie turi galią kalbėti ir būti išgirsti, kurie lemia tai, kaip bus suvokiama socialinė tikrovė, ir kurie formuoja diskursą?

1 lentelė. INFORMACIJOS ŠALTINIAI, KURIAIS REMIAMASI STRAIPSNIUOSE APIE BRANDUOLINĘ ENERGETIKĄ (RINOVA, 2008)

Informacijos šaltiniai	Iš viso	<i>Lietuvos rytas</i>	<i>Respublika</i>	<i>Vakaro žinios</i>
Statist. ir soc. tyrimų duomenys	7 %	7 %	6 %	8 %
Valdžios atstovai	60 %	56 %	66 %	50 %
Verslininkai	17 %	15 %	19 %	16 %
Mokslininkai	5 %	9 %	4 %	3 %
Medikai	0,5 %		1 %	
NVO	2 %		3 %	3 %
Specialistai	20 %	21 %	20 %	16 %
Visuomenės atstovai	7 %	6 %	4 %	18 %
Menininkai	0,5 %		1 %	

„KALBANČIŲ KLASĖS“ GIMIMAS RIZIKOS VISUOMENĖJE?

Kai kurių teoretikų teigimu, šandieninėse visuomenėse formuojasi naujas kognityvinis elitas, tai yra klasė, kurią sieja ne ekonominis, bet bendras socialinis ir kultūrinis kapitalas, bendras diskursas, naudojimasis tais pačiais kalbos bei kultūros kodais, tais pačiais terminais, kategorijomis bei kitomis teorinėmis abstrakcijomis. Ši klasė – naujasis elitas (advokatai, akademikai, žurnalistai, politologai, brokeriai, bankininkai ir kt.), kurią Ch. Laschas (1995) įvardija kaip „kalbantįjį elitą“, o R. Reichas (1991) – kaip „simbolinius analitikus“, turi didelę galią konstruojant socialinę tikrovę, žiniasklaidos priemonių turinį, politinės darbotvarkės temas. Ši „kalbančioji klasė“ kalba vartodama tam tikrus specializuotus simbolinius resursus, vis dažniau ir daugiau kalba tik tarpusavyje ir tik pati sau, jai vienai suprantamu dialektu, viešasis diskursas tampa uždaras ir neprieinamas likusiai visuomenės daliai, o „kalbančiojo elito“ įsigalėjimas reiškia viešojo diskurso nuosmukį.

Kaip matome iš RINOVA tyrimo rezultatų, Lietuvoje „kalbančiąją klasę“, t. y. klasę žmonių, gebančių, galinčių kalbėti, būti išgirstų ir išklaustų, sudaro daugiausia valdžios atstovai (politikai). Valdžios atstovų nuomone remiamasi net 60 % visų straipsnių, tik 20 % dienraščiuose skelbtų straipsnių apie branduolinę energetiką remiasi įvairių sričių specialistais, trečioje vietoje – verslininkų (17 %) nuomonė. Tai rodo, kad pati „kalbančioji klasė“ yra stipriai politizuota – bent jau kai kalbama branduolinės energetikos klausimu. Politinė galia yra tas konceptualus pagrindas, kuriuo legitimuojamas kalbėjimas.

Šiame kontekste mokslininkai sudaro mažą dalį (tik 5 %), taip pat retai remiamasi statistika ir socialinių tyrimų duomenimis (7 %). Tai liudija anksčiau minėtos modernios racionaliosios ekspertizės nuvertėjimą postmodernioje visuomenėje – kai racionalus žinojimas, kaip sprendimų priėmimo pagrindas, nebepateisina su juo siejamų vilčių, o valdžios institucijos nepajėgia kontroliuoti naujai sukurtų rizikų remdamosi moderniąja racionalia ekspertize (plačiau žr. Fox, Miller 1996; Hajer, Waagenaar 2003; Gottweis 2003).

Mažas mokslininkų nuomonių atspindėjimas gali būti interpretuojamas kaip nuvertėjusi racionalioji mokslinė ekspertizė; rizika nebėra apskaičiuojama ir kontroliuojama, tiesa nebėra objektyvi, ji – diskursyvinė. Tiesa tampa praktika, o ne faktų; ji nuolat palaikoma kalbėjimu, diskursu, konsensu, kuris yra atkuriamas ir palaikomas bendru susitarimu. Mokslininkai „simbolinių analitikų“ kategorijai nepriklauso – politizuotą „kalbančiąją klasę“ sudaro išskirtinai valdžios atstovai, prie kurių šliejasi įvairių sričių ekspertai, taip pat verslo sektoriaus atstovai, per diskursyvines praktikas siekiantys bendro susitarimo ir bendros politinės valios. Politizuota „kalbančiojo elito“ klasė remiasi ne simboliškai abstrakčių kodų kalba, kaip R. Reich teorijoje, bet savo politine galia, kuri tam tikra prasme legitimuoja jų kalbėjimą.

Konsensusas, skirtingai nei rodo Vakarų šalių praktika, yra palaikomas pačių politikų – visuomenės atstovų, nevyriausybinių organizacijų atstovų ir šių diskursą neįsileidžiami, nepripažįstami kaip autoritetingi kalbėjimai. Visuomenės atstovų nuomone remiasi 7 %, NVO atstovų nuomone – tik 2 % visų straipsnių. M. Foucault teigimu, „ne visos diskurso sritys vienodai atviros ir prieinamos; ir kai kurias skverbtis griežtai draudžiama (jos atrenkamos ir atsirenka pačios), o kitos, atrodytų, atviros visiems vėjams ir be jokio išankstinio apribojimo paliktos kiekvieno kalbančio subjekto nuožiūrai“ (Foucault 1998: 25). Šiuo atveju diskursas yra „okupuotas“ politinio kognityvinio elito, o atsitiktiniai pašaliečiai į jį sunkiai įsileidžiami.

Galbūt čia galima kalbėti apie demokratizuojantį populiariosios kultūros poveikį? *Vakaros žinios*, neretai Lietuvoje priskiriamos vadinamajai bulvarinei žiniasklaidai, yra išimtis

demokratiškumo kontekste – būtent šis dienraštis sąlyginai mažiau atstovauja oficialių valdžios institucijų požiūriui ir yra kur kas labiau atviras visuomenės atstovams. Čia visuomenės atstovų nuomonė aptinkama net 18 % visų straipsnių (palyginimui: *Lietuvos ryte* – 6 %, *Respublikoje* – 4 %); valdžios atstovų – atitinkamai tik 50 % (palyginimui: *Lietuvos ryte* – 56 %, ir *Respublikoje* – 66 %). Šie duomenys patvirtina teorines nuostatas, kad masinė, populiarioji kultūra, primesta ir / ar įsisavinta, visų pirma yra žmonių kultūra, ir į ją nederėtų žiūrėti niekinamai. Šiuo atveju būtent bulvariniu laikomas dienraštis leidžia visuomenės atstovams kalbėti ir būti išgirstiems. Taigi galima daryti prielaidą, kad ir tolesniuose tyrimuose pilietiškumo bei socialinių judėjimų apraiškų galima / dera ieškoti būtent tokiose formose.

Kitas svarbus tyrimo klausimas – kokiam tematiniam kontekste yra kalbama apie branduolinę energetiką? Kokiose diskursyvinėse situacijose iškyla branduolinės energetikos klausimas: ekologinių, aplinkosauginių klausimų fone, ekonomikos kontekste, politinėje dienotvarkėje ir darbotvarkėje, siejamas su energetikos problemomis ar socialiniais klausimais?

Tyrimo duomenys patvirtino jau minėtą tendenciją – branduolinės energetikos klausimas yra politizuotas, svarstomas tik politizuotos „kalbančiojo elito“ klasės politikos reikalų kontekste. Net 37 % visų tekstų pagrindinė pranešimo tema buvo politika, antroje vietoje – energetika (31 %), toliau – ekonomika (13 %), aplinkosauga (8 %) ir socialiniai klausimai (2 %).

Duomenys rodo, jog branduolinė energetika nėra suvokiama kaip aplinkosaugos, ekologijos objektas, ji yra politikos objektas ir suvokiama kaip politinė problema, geriausiu atveju – energetinė problema. Perfrazuojant U. Becko (1992) teiginius apie rizikos visuomenę (žmogaus sukurtos, arba technogeninės, rizikos neišvengiamai paveikia visus visuomenės sluoksnius nepriklausomai nuo jų klasės, rasės, tautybės ar lyties, apimdamos ir persmelkdamos kone visus jų gyvenimo aspektus), galima teigti, jog Lietuvoje nėra *rizikos visuomenės* – Lietuvoje yra *politikos visuomenė*.

BRANDUOLINĖS ENERGETIKOS DISKURSAI: SIUŽETO LINIJOS, REIKŠMIŲ STRUKTŪROS

Išsamiai diskurso analizei buvo atrinkti tie tekstai, kuriuose branduolinės energetikos tema vyrauja kaip pagrindinė straipsnio tema; tekstai, kurie yra ilgesni nei vidutinės apimties (t. y. 242 žodžių); analitiniai tekstai, kuriuose pasitelkiami tam tikri argumentai, plėtojama tam tikra vidinė logika, išryškėja konkrečios naratyvinės schemos ir sąlyginai stabilios reikšmių struktūros, – iš viso 37 straipsniai; 24 iš jų paskelbti *Respublikoje*, 12 – *Lietuvos ryte* ir 1 – *Vakaro žiniuose*.

Galios žaidimai: centrai ir periferijos

Pirmoji išryškėjusi tendencija – bandymas identifikuoti galios centrą, sprendimų priėmimo centrą, deleguoti politinį pasitikėjimą, priimti politinės subordinacijos situaciją ir ją kaip nors prasmingai interpretuoti. Daugelyje tekstų minima konfrontacija tarp Lietuvos ir ES politikų bei valdininkų priimant sprendimus, konfrontuojantys ES ir Lietuvos ekonominiai bei politiniai interesai. Šiame posovietinės, pototalitarinės visuomenės kontekste, traktuojant okupaciją kaip traumą, sukėlusią autonomijos praradimą, tai liudija gana sudėtingą bandymą atkurti pasitikėjimą bei sugebėjimą savanoriškai deleguoti dalį savo politinio autonomiškumo.

Tekstų antraštės liudija, kad šios problemos artikuliacija išlieka skausmingas:

- pasitelkiama laidotuvių ir mirties simbolika, prarastos iliuzijos, „pernykščio sniego“ įvaizdžiai (*Respublika* 2008 04 01: „Ignalinos jėgainę laidoja jos vadovas“; *Lietuvos rytas* 2008 04 11: „Pernykštį sniegą reikėtų pamiršti“);
- ironija – A. Abišala vadinamas „Misteriu Ignalina“ (*Respublika* 2008 04 08: „Misteris „Ignalina“ apsimelavo“; *Respublika* 2008 05 24: „Premjeras Prahoje kartojo „misterio Ignalinos“ žodžius“);
- lūkesčiai ir neapibrėžtumas laukiant „pozityvių žinių“ (*Respublika* 2008 06 27: „G. Kirkilas tikisi pozityvių žinių rudenį“).

Šiuo atveju atpažįstama tipiška pokolonijinio subjekto situacija – siekis integruotis yra persipynęs su nerimu dėl galimo autonomijos praradimo; autonomijos, gėlios pačiam kalbėti, spręsti ir apsispręsti klausimas niekuomet nėra pagrindinis bet visuomet – numanomas. Viešajame diskurse skausmingai suvokiamas savęs identifikavimas su periferija, t. y. sprendimų priėmimo periferija, kurios likimas sprendžiamas kažkur kitur. Pastarasis punktas yra ypač iškalbingas – čia Lietuva vėl atsiduria pasyvaus subjekto, laukiančio, priklausomo nuo kitų, neturinčio galios pasirinkti, pozicijoje (*Respublika* 2008 04 04: „Ignalinai – Briuselio „ne“; *Respublika* 2008 06 21: „Europos komisija Lietuvai išimčių netaikys“).

Rizikos visuomenė ir demokratizacijos procesai

Rizikos visuomenėje žmogaus sukurtos rizikos neišvengiamai paveikia visuomenės narius nepriklausomai nuo jų klasės, rasės, tautybės ar lyties, ir tai, U. Becko teigimu, turi didžiulį demokratizuojantį poveikį visuomenei. Atsiradus naujoms rizikos formoms, kurių mokslas nepajėgia apskaičiuoti, sukontroliuoti ir išspręsti, formaliosios valdžios institucijos nebepajėgia priimti adekvačių sprendimų. Vadinamoji didžioji politika nebesuvokiama kaip galios ir sprendimų priėmimo centras, ji nebeturi legitimacinio pagrindo. Formuojasi mažoji politika (Gilleso Deleuze's ir Felix'u Guattari terminas) – nauji politikos veikėjai, naujos alternatyvios erdvės, įvairios politinio dalyvavimo formos už formalaus valdžios aparato ribų. Formalią, aiškiai apibrėžtą visuomenės santykių struktūrą keičia neapibrėžta, nefiksuota, nehierarchiška, tinklinė protestų sąveika.

Keletas tirtų žiniasklaidos straipsnių rodo bandymą artikuliuoti didžiosios politikos sprendimų legitimacinį pagrindą, nustatyti galios santykių pusiausvyrą, šiuo atveju ne tarp-tautiniu mastu, o šalies viduje – galios santykį tarp politikų ir piliečių. Tai straipsniai apie galimą referendumą kaip piliečių nuomonės dėl Ignalinos AE darbo pratęsimo išraišką. Patys pavadinimai suponuoja niekinį šios iniciatyvos pobūdį: „krokodilo ašaros“, „kritiškai vertina“ ir kt. (*Vakaro žinios* 2008 05 22: „Krokodilo ašaros dėl elektrinės“; *Respublika* 2008 07 10: „Teisininkai kritiškai vertina referendumą“). Kaip jau minėta, pati branduolinė energetika yra politizuota, o diskursas okupuotas susiformavusio politinio kognityvinio elito, politinių simbolinių analitikų, kurie, artėjant rinkimams, vis dėlto nusprendžia „atsiklausti žmonių nuomonės, ar verta derėtis dėl Ignalinos atominės elektrinės (IAE) darbo pratęsimo“ (*Vakaro žinios* 2008 05 22), tačiau „nėra aišku, kokių priemonių ketina imtis valstybė, atsižvelgdama į referendumo rezultatus“ (*Respublika* 2008 07 10). Formuojasi galios santykių Gordijaus mazgas, suregztas iš įvairių legitimacijos gijų.

Mažoji politika – besiformuojanti politinė valia, gimstanti marginalizuotųjų terpėje, alternatyvios protesto erdvės, spontaniškos pasipriešinimo ir protesto akcijos – paminėta

straipsnyje „Šiaurės Ašigalyje – už Ignalinos jėgainę“ (*Respublika* 2008 04 05); čia pateikiama informacija, kaip „bendrovės „NDX energija“ vadovas Ignas Staškevičius praėjusią savaitę tapo antruoju planetoje, įveikusių maratono distanciją Šiaurės ašigalyje.“ Šis bėgimas – alternatyvi protesto akcija alternatyvioje erdvėje – buvo skirtas pademonstruoti pasaulio žiniasklaidai Lietuvos siekį bei jos raginimą, skirtą Europos Sąjungai, dėl Ignalinos AE darbo pratęsimo. Paradoksas yra tas, kad I. Staškevičius yra bendrovės „NDX energija“ vadovas bei vienas iš Nacionalinio investuotojo LEO LT, atstovaujancio Lietuvai statant naują atominę elektrinę, steigėjų. Taigi – didieji žmonės mažojoje politikoje. Mažoji politika, kuri pagal apibrėžimą formuojasi marginalizuotose grupėse kaip atsvara didžiajai politikai, šiuo atveju taip pat yra nusavinta tų pačių didžiosios politikos didžiųjų žmonių. Bendra nuostata, jog „dideli pinigai gali viską“, net tokioje socialiai subtilioje ir demokratiškų sprendimų reikalaujančioje srityje kaip branduolinė energetika ima vyrauti Lietuvos žiniasklaidos diskurse – ar viešose pateiktyse, ar tame, ką galėtume vadinti „numanomais nutylėjimais“ (Giddenso terminas – *absences*). Bręstančių oligarchizacijų apraiškų simboliu tapo LEO LT „liūtuko karikatūros“ žiniasklaidoje, o ypač viešose protesto akcijose 2009 metais.

Apie jokiais rizikas nekalbama straipsnyje, kuris skirtas Lietuvos branduolinės energetikos raidai paminėti. Straipsnio pavadinimas „Lietuvos energetikai žengia nauju išbandymų keliu“ (*Respublika* 2008 04 17; *Lietuvos rytas* 2008 04 17) suponuoja optimistinį ir progresyvių ateities scenarijų. Šis užsakomasis straipsnis yra skirtas Energetikų dienai paminėti, tačiau kai kurie nutylėjimai, galime teigti, prilygsta sąmoningam tikrovės iškraipymui. Straipsnyje pateikiama Lietuvos branduolinės energetikos istorija. Tekste (500 žodžių, kone 6000 spaudos ženklų) nė žodžiu neužsimenama apie Černobylio katastrofą, kuri turėjo ypač didelį poveikį Lietuvoje mobilizuojantis Sąjūdžiui ir Žaliųjų judėjimui prieš atkuriant Lietuvos Respublikos nepriklausomybę 1990 metais.

Ko gero, visą diskursą, kuriame apeinamos, nutylimos ekologinės grėsmės, bet akcentuojama politinė ir ekonominė branduolinės energetikos svarba, taikliausiai iliustruoja ir apibendrina straipsnis „Atominis baubas Lietuvos nebaugina“ (*Respublika* 2008 06 09). „Lietuvius išgąsdinti sunku“, – teigia viena iš straipsnio paantraščių. „<...> lietuviai jau du dešimtmečius gyvena atominės elektrinės pašonėje, tad žino, kas tai yra, ir geriau informuoti, kokios grėsmės gali kilti. O gandai ir smulkūs incidentai Lietuvos visuomenei nė motais.“

Tačiau tarp nuostatos „nė motais“ ir kur kas labiau niuansuotų požiūrių – gana didelis skirtumas. Jį atskleidžia ir projekto RINOVA atlikti kiekybiniai tyrimai. Empiriniai sociologinių tyrimų duomenimis (ypač visuomenės nuomonės apklausų), nuo pat Sąjūdžio ir Žaliųjų judėjimo 1988–1989 m. bei atitinkamų viešo protesto akcijų prieš Ignalinos AE iki dabartinio laikotarpio Lietuvos visuomenės nuostatos dėl šios jėgainės ir atominės energetikos apskritai yra gana nuosaikios (žr. projekto RINOVA pagrindu publikuotą straipsnį Gaidys, Rinkevičius 2008).

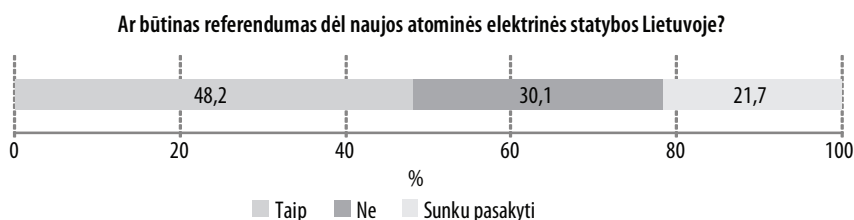
Tačiau santykinis pritarimas branduolinei energetikai visuomenės nuostatose sietinas su imperatyvu – kad jėgainė būtų pakankamai saugi. Toliau pateiksime keletą šio tyrimo kiekybinės dalies – reprezentatyvios Lietuvos visuomenės nuomonės apklausos – rezultatų bei interpretacijų.

LIETUVOS VISUOMENĖS NUOSTATOS DĖL NAUJOS BRANDUOLINĖS JĖGAINĖS

2008 m. tyrimo duomenimis (vėliau šias išvalgas pagilina 2009 m. rugsėjį atlikta RINOVA viešosios nuomonės apklausa), pusė respondentų (49,2 %) pritaria, kad Lietuvai yra būtina naujos modernios atominės elektrinės statyba (atsakė „visiškai pritariu“ ir „labiau pritariu nei nepritariu“), nepitaria 20,9 % (atsakė „visiškai nepritariu“ ir „labiau nepritariu nei pritariu“), net 14,4 % neturi nuomonės šiuo klausimu. Adekvaciai – 48,9 % respondentų nepitaria teiginiui, kad naujos atominės elektrinės Lietuvai nereikia, o šalies poreikius patenkins kiti energijos šaltiniai, 22 % pritaria šiam teiginiui, o 13,8 % neturi nuomonės.

Nuostata, kad nauja atominė elektrinė Lietuvoje turėtų būti statoma bei valdoma tik valstybės, be privataus akcinio kapitalo, atsispindi 57,7 % respondentų atsakymuose, tam nepitaria 15,3 %. Idėjai statyti Lietuvoje atominę elektrinę kartu su kitomis kaimyninėmis šalimis pritaria pusė respondentų (50,8 %). Taigi naujos atominės elektrinės statybos atžvilgiu pasireiškia palankus požiūris, tačiau jis nėra vyraujantis. Akivaizdu, kad nemaža dalis gyventojų neturi nuomonės arba nenori jos išreikšti.

Taip pat norėta sužinoti, kokios Lietuvos visuomenės nuostatos dėl referendumo būtinumo sprendžiant naujos atominės elektrinės statybos klausimą.

3 pav. POŽIŪRIS Į REFERENDUMO DĖL NAUJOS ATOMINĖS ELEKTRINĖS STATYBOS BŪTINYBĘ LIETUVOJE (RINOVA, 2008)

Viena vertus, vyrauja nuostata, kad atominės energetikos plėtra turėtų būti priskirta prie svarbiausių valstybei ir tautai klausimų (74,2 %), kita vertus, referendumo būtinybę įvardijo mažesnė dalis respondentų (48,2 %). Net penktadalis respondentų tiek vienu, tiek kitu klausimu neturi nuomonės. Reikia pažymėti, kad vis dėlto referendumą kaip būtinybę įvardija beveik pusė Lietuvos gyventojų, tuo tarpu referendumas dėl naujos atominės elektrinės statybos nebuvo diskutuotas viešai ir neinicijuotas. Visuomenės nuostatose atominės energetikos atžvilgiu dažniausiai išryškėja ekonominio racionalumo bei ekologinių imperatyvų kontroversijos. Lietuvos atveju priimant sprendimus yra reikšmingi ir politiniai motyvai.

Tyrimu siekta atskleisti, su kokiomis simbolinėmis reikšmėmis Lietuvos gyventojai sieja Ignalinos atominę elektrinę bei būsimą naująją atominę elektrinę. Buvo pateiktas teigiamų ir neigiamų reikšmių sąrašas. Kaip rodo duomenys, Lietuvos visuomenėje nėra itin ryškių skirtumų vertinant Ignalinos AE ir naują AE. Labiausiai požiūriai išsiskyrė vertinant avarijos grėsmę (IAE avarijos grėsmė vertinama kaip didesnė nei naujos AE) bei oligarchijos grėsmę (nauja AE siejama su didesne oligarchijos grėsme nei IAE). Taip pat manoma, kad nauja AE užkraus didesnę ekonominę našą Lietuvos žmonėms nei Ignalinos AE.

Svarbu pastebėti, kad atominė energetika Lietuvoje pirmiausia yra siejama su pozityviomis reikšmėmis – ekonominiu Lietuvos savarankiškumu bei energetine Lietuvos nepriklausomybe. Tarp negatyvių aspektų didžiausią susirūpinimą Lietuvos gyventojams kelia radioaktyvių atliekų laidojimas.

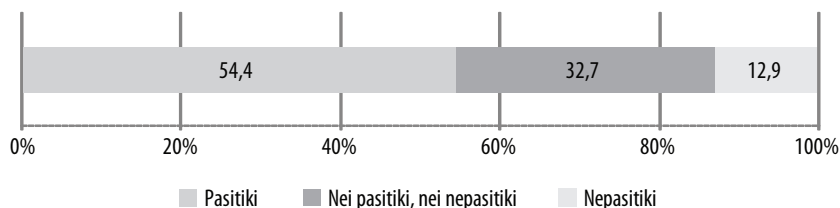

2 lentelė. LIETUVOS VISUOMENĖS POŽIŪRIS Į IGNALINOS AE IR NAUJOS AE SIMBOLINES REIKŠMES (SUJUNGTI ATSAKYMAI „SUTINKU“ IR „VISIŠKAI SUTINKU“*; RINOVA, 2008)

Ką, Jūsų nuomone, dabartinė Ignalinos atominė elektrinė ir naujos atominės elektrinės statyba reiškia Lietuvai?	Dabartinė Ignalinos AE	Nauja AE
1. Ekonominį Lietuvos savarankiškumą	72,1	68,1
2. Energetinę Lietuvos nepriklausomybę	71	68,6
3. Radioaktyvių atliekų laidojimo problemą	68,2	62,8
4. Avarijos grėsmę (dėl techninio gedimo, žmogaus klaidų ar gamtos stichijų)	52,8	45
5. Lietuvos nacionalinio saugumo garantą	51,3	52,3
6. Oligarchijos (verslo ir valstybinės valdžios persipynimo) grėsmę	38,9	51,5
7. Tyčinės avarijos grėsmę (pvz., terorizmas)	38,3	35,5
8. Lietuvos indėlį mažinant globalinį atšilimą	32,6	36,1
9. Ekonominę naštą Lietuvos žmonėms	28,9	43,8

Respondentai pateikė vertinimus skalėje nuo 1 iki 5; čia 1 – „visiškai nesutinku“, 5 – „visiškai sutinku“.

Svarbus rodiklis analizuojant, kaip visuomenė vertina atominės energetikos keliamą riziką, yra pasitikėjimas mokslo ir technologijų gebėjimu užtikrinti šios technologijos saugumą. Šiek tiek daugiau nei pusė Lietuvos gyventojų (54,4 %) pasitiki mokslu ir technologijomis. Tarp atominės energetikos grėsmės vertinimo ir pasitikėjimo mokslu yra statistškai patikimas neigiamas gana silpnas ryšys (Spearman rho = – 0,21; p < 0,01). Kuo daugiau pasitikima mokslu ir technologijomis, tuo atominės energetikos grėsmės suvokiamos kai mažesnės.

4 pav. LIETUVOS VISUOMENĖS PASITIKĖJIMAS MOKSLO IR TECHNOLOGIJŲ GEBĖJIMU UŽTIKRINTI ATOMINĖS ENERGETIKOS SAUGUMĄ (RINOVA, 2008)

Šiuo požiūriu galima aptikti nemažą skirtumą tarp Lietuvos visuomenės nuosaikaus pasitikėjimo mokslu bei technologijos institucine geba ir žiniasklaidoje aptinkamų gana retų nuorodų į mokslinius duomenis ar mokslininkų nuomonę – tiek branduolinės rizikos srityje, tiek kitose rizikos srityse apskritai.

IŠVADOS

Tiriant branduolinės energetikos diskursą išryškėja pakankami homogeniška, aiški ir uždara „kalbančiųjų klasė“. Klasės sąvoka remiasi Ch. Lascho (1995) suformuluota prielaida, jog šiuolaikinėse visuomenėse ne gamybos priemonės, bet gebėjimas kalbėti viešajame diskurse ir kontroliuoti intelektualinę produkciją apibrėžia klasinę priklausomybę. Lietuvoje, kaip ir

J. Habermaso aprašytame normatyviniame viešosios sferos modelyje, eliminuojant kitus potencialius kalbėtojus, „kalbančiųjų klasę“ sudaro politizuotas kognityvinis elitas, t. y. viešajame diskurse vyrauja politikai, prie kurių šliejasi įvairių sričių ekspertai bei verslo atstovai; tuo tarpu mokslininkai, NVO bei visuomenės atstovai yra praktiškai eliminuoti iš viešojo diskurso. Hipotetiškai galima teigti, kad internetinėje žiniasklaidoje ir ypač skaitytojų komentaruose, kuriuos su išlygomis galima laikyti viešojo diskurso dalimi, vyrauja kitokie diskursai. Žiniasklaidos bei skaitytojų komentarų palyginamoji turinio analizė leistų geriau suvokti, kaip visuomenėje formuojasi su branduoline rizika susijusios nuostatos, nuomonės ir žinojimas, bet kol kas tai lieka rekomenduojama tema tolesniems šios krypties tyrimams.

Lyginant žiniasklaidos tekstų turinį ir išraiškos formas išryškėja kultūrinis nerimas: nors kaip prioritetiniai uždaviniai pateikiamas siekis integruotis į ES energetikos rinką, regioninio bendradarbiavimo plėtojimas, tačiau retorika kupina *mirties, laidotuvių, prarastų iliuzijų, pernykščio sniego, autokratiško Briuselio, „netaikančio išimčių“ aklo totalitarizmo* metaforų.

Ekologinės rizikos ir grėsmės, avarijos grėsmė branduolinės energetikos sektoriuje žiniasklaidoje nušviečiamos sausa, be emocijų, dalykiška kalba pabrėžiant operatyvų rizikos suvaldymą bei kilusios panikos nepagrįstumą, nekalbant jau apie Černobylio katastrofą, kuri simboliškai perkeliama į „anuos“ laikus, nebeegzistuojančią santvarką, diskursyviai konstruojamą kitą pasaulį.

Vakarų šalyse naujosios technogeninės rizikos valdymas ir diskursas yra lydimas mažosios politikos (piliečių bendruomenių, judėjimų, spontaniškų protesto akcijų, eitynių), alternatyvios didžiazai (formaliai) politikai. Kalbant apie branduolinę energetiką, Lietuvoje mažoji politika arba beveik neegzistuoja, arba yra vykdoma didžiosios politikos žmonių. Lietuvoje branduolinės energetikos diskursas išlieka politizuotas ir uždaras.

Lietuvos visuomenės nuostatos ne itin išsiskyrė vertinant Ignalinos AE ir naują AE. Labiausiai skyrėsi požiūris į avarijos grėsmę (IAE avarijos grėsmė vertinama kaip didesnė nei naujos AE) bei oligarchijos grėsmę (nauja AE siejama su didesne oligarchijos grėsme nei IAE).

Be to, nauja AE daug labiau siejama su ekonomine našta Lietuvos žmonėms nei Ignalinos AE. Svarbu pastebėti, kad atominei energetikai Lietuvoje priskiriama pozityvi reikšmė – ekonominis Lietuvos savarankiškumas bei energetinė Lietuvos nepriklausomybė. Tarp negatyvių aspektų didžiausią susirūpinimą Lietuvos gyventojams kelia radioaktyvių atliekų laidojimo problema.

Egzistuoja nemažas skirtumas tarp Lietuvos visuomenės nuosaikaus pasitikėjimo mokslo bei technologijos institucine geba ir gana retų žiniasklaidos nuorodų į mokslinius duomenis ar mokslininkų nuomonę.

Lietuvoje galima sociologiškai diagnozuoti beatsirandančią ne tik elitinę „kalbančiųjų klasę“, bet ir „veikiančiųjų klasę“, kuriai demokratiško valdymo, grįsto piliečių informavimu bei dalyvavimu, principai yra svetimi ar vertybiškai neaktualūs. Ji kolonizuoja viešąją erdvę, o visuomenė ne tik negali nusišalinti, „pabėgti“ nuo technogeninių grėsmių (pvz., branduolinių), kaip tai būdinga rizikos visuomenei, ji tampa neigali prieš naująją kalbančią ir veikiančią oligarchinę klasę.

Literatūra

1. Adorno, Th.; Horkheimer, M. 1944/2002. *The Dialectic of Enlightenment*. Stanford: Stanford University Press.
2. Baločkaitė, R.; Rinkevičius, L. 2005. "The impact of nuclear risks on shaping the soviet modernity and governance: the case of nuclear power plants in Chernobyl and Ignalina", *Social Sciences / Socialiniai mokslai*. Kauno technologijos universitetas.
3. Beck, U. 1992. *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage.
4. Beck, U. 1999/2007. *World Risk Society*. Cambridge: Polity Press.
5. Foucault, M. 1998. *Diskurso tvarka*. Vilnius: Baltos lankos.
6. Fox, C. J.; Miler, H. T. 1996. *Postmodern Public Administration: Towards Discourse*. Thousand Oaks (etc.): Sage.
7. Gaidsys, V.; Rinkevičius, L. 2008. „Černobylio baimė, pigios energijos nauda ar kai kas daugiau? Dvidešimties metų visuomenės nuomonės apie Ignalinos AE sociologiniai tyrimai Lietuvoje“, *Filosofija. Sociologija* 19(4): 102–111.
8. Gottweis, H. 2003. "Theoretical strategies of poststructuralist policy analysis; towards an analytics of government", in *Deliberative Policy Analysis: Understanding Governance in the Network Society*, eds. M. A. Hajer, H. Wagenaar. Cambridge: Cambridge University Press.
9. Hajer, M. A.; Wagenaar, H. (eds.). 2003. *Deliberative Policy Analysis: Understanding Governance in the Network Society*. Cambridge: Cambridge University Press, 247–265.
10. Herman, J. L. 2006. *Trauma ir išgyjimas. Prievartos pasekmės: nuo buitinio smurto iki politinio teroro*. Vilnius: Vaga.
11. Jasiulionis, R. 1990. „Ignalinos AE lenktynių kvaituly“, *Tiesa* 1990 04 05.
12. Lasch, Ch. 1995. *The Revolt of the Elites and the Betrayal of Democracy*. W. W. Norton & Co.
13. Lieven, A. 1995. *Pabaltijo revoliucija*. Vilnius: Baltos lankos.
14. McCombs, M.; Shaw, D. 1972. "The Agenda-Setting function of mass media", *The Public Opinion Quarterly* 36(2): 176–187.
15. Peterson, D. J. 1993. *Troubled Lands: The Legacy of Soviet Environmental Destruction*. NY: Westview Press.
16. Pryde, R. P. 1991. *Environmental Management in the Soviet Union*. Chaps. 1 and 3. New York: Cambridge University Press.
17. Reich, R. 1991. *The Work of Nations: Preparing Ourselves for 21st-century Capitalism*. New York: Knopf.
18. Shlyakhter, A.; Wilson, R. 1992. "Chernobyl: The Inevitable Results of Secrecy", *Public Understanding of Science* 1(3).
19. Smith, D. J.; Pabriks, A.; Purs, A.; Lane, T. 2002. *The Baltic States: Estonia, Latvia, and Lithuania*. London and New York: Routledge.

RASA BALOČKAITĖ, LEONARDAS RINKEVIČIUS

Nuclear power discourse in Lithuanian mass media and public opinion: attitudinal divergencies and the emerging talking and acting classes in the risk society

Summary

The article aims at investigating the framing of the dominant discourse on nuclear power in Lithuanian media and in society at large. The paper is based on the mass media monitoring in 2008 and public opinion surveys (2008 and 2009) carried out in the framework of the RINOVA project (Risk Perceptions and Public Communication in the Knowledge Society). It examines how the risks and symbolic meanings concerning the development of nuclear power in Lithuania are articulated. The analysis of nearly 400 articles has revealed the dominant tendencies – the emergence of the new “talking classes” who obtain the capacity to “legitimately” speak and discuss nuclear issues, ignoring the rest of society. The public opinion polls, by contrast, suggest that the need, and public expectations, for a referendum concerning the new nuclear power plant in Lithuania, as well as sustained moderate public trust in science and technology as capable of tackling nuclear safety issues are evident. Studying public attitudes towards the old and the new nuclear power plants demonstrate the predominance of the economic rationale; however, civic stand and the societal concern about the raise of oligarchic tendencies is more apparent vis-à-vis the newly planned nuclear power plant. Drawing on the concept of “talking classes”, the authors indicate that the nuclear power discourse in Lithuania suggests those classes turning into “acting” oligarchic structures as epitomized by the recent story of the Leo LT nuclear project in Lithuania, – the classes that are cynically colonizing the public space and public resources and undermining the possibilities to attempt building a deliberative participatory democracy in Lithuania, even at the latter stage of its transition from the Soviet regime. The latter has collapsed, *inter alia*, due to the non-deliberative, non-participatory, non-democratic mode of governance epitomized in the 1980s by the emblematic Chernobyl catastrophe and protests against the Ignalina NPP in Lithuania (Balockaite, Rinkevicius 2008). Currently, society is becoming incapable of escaping not only the technogenic (e. g. nuclear) risks, which would be the case of a risk society, but also the oligarchic colonization of the public sphere by the new talking and acting classes.

Key words: nuclear power, Ignalina NPP in Lithuania, talking and acting classes, deliberative participatory democracy, risk society